

TÜRÜK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 28, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 07.02.2022

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 21.03.2022

Sayfa / *Page*: 214-225

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Gülay Şahin

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı

Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

gulaysahin@windowslive.com

ELİFNAME TÜRÜ VE ZEKİ'YE AİT BİR ELİFNAME

Öz

Elifnameler divan edebiyatında şekil ve içerik itibarıyla özel bir yeri olan söz hünerlerindedir. Gelenek içerisinde bazı şairler elifnamelere divanlarında yer vermek için gayret etmişlerdir. Elifnamelerle ilgili yapılmış çalışmalar çoğunlukla tespit edilen elifnameleri edebiyat araştırmacılarına tanıtmak, elifnameleri tanımlamak, elifnamelerin tür, şekil ya da edebî sanat olması ile ilgili tespitlerde bulunmak mahiyetindedir. Edebiyatımızda bu eserler oldukça az olmalarına rağmen çeşitlilik arz etmektedir. Bu da elifnameleri tanımlamakta, sınıflandırmakta, şekil ya da tür olup olmadıklarına dair tespit yapmakta zorluklara sebep olmaktadır. Bu noktada araştırmacılar çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bu yazıda edebiyatımızdaki elifnamelerle ilgili bilgiler verilerek elifnamelerin ahenk ve içerik hususiyetleri üzerine birtakım tespitlerde bulunulacaktır. Elifnameler harf merkezli metinlerdir ve harflerin varlık amacı anlam üretmektir. Dolayısıyla elifnamelerin de yazılış amacı, göze ve kulağa hitap edecek bir ahenkten ziyade anlam üretmek olabilir. Bu sebeple yazıda elifnamelerin “tür” olabileceği üzerinde durulacaktır. Ayrıca XIX.yy. divan şairi Zekî tanıtılarak divanındaki tek elifname şekil ve içerik özellikleri itibarıyla incelenecek, edebiyat araştırmacılarının dikkatine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elifname, Zekî, divan şiiri, tür, şekil, harfler.

ELIFNAME GENRE AND ZEKİ'S ELIFNAME

Abstract

“Elifname”s are verbal skills that have a special place in divan literature in terms of form and content. Within the tradition, some poets have tried to include “elifname”s in their divans. Studies on “elifname”s are mostly in the nature of introducing the “elifname”s to literature researchers, defining “elifname”s and making determinations about “elifname”s being genre, form or literary art. Although these works in our literature are very few and have many common features, they are diverse. This causes difficulties in defining, classifying and determining whether they are a shape or a type. At this point, researchers have put forward various opinions. In this article, some determinations will be made on the harmony and content characteristics of the “elifname”s by giving information about the “elifname”s in our literature. “Elifname”s are letter-centered texts and the purpose of existence of letters is to produce meaning. Therefore, the purpose of writing “elifname”s may be to produce meaning rather than a harmony that will appeal to the eyes and ears. For this reason, it will be emphasized that “elifname”s can be “genres”. In addition, Zekî, one of the 19th century divan poets, will be introduced and the only “elifname” in her divan will be examined in terms of form and content, and will be presented to the attention of literature researchers.

Keywords: Elifname, Zeki, divan poetry, genre, shape, letters.

Giriş

Harfler, insanlık tarihi boyunca gizemli anlamlar yüklenen, simge ve imgelere hatta evreni açıklama çabalarına aracı olan, dinsel öğretilere kaynaklık eden bir sistemin unsurlarıdır (Tökel 2016: 11). İnsanoğlu var olduğu süreç içinde sözün kalıcılığını sağlamak ve geleceğe aktarmak amacıyla nesnelere, kavramların, fiillerin yerini tutması için çeşitli şekil, simge ve resimler kullanmıştır. Kültür ve medeniyet geliştikçe seslere karşılık gelen harfler ve alfabeler oluşturulmuştur. Böylelikle harfler, sesleri görünür hâle getiren birer sembol olmuştur. Bunun da ötesinde bilinçaltındaki duygu ve düşünceleri dışa vuran semboller olarak kullanılmıştır. Harfler şekilleri, noktalı noktasız oluşları, alfabedeki sıraları, dil ve anlam özelliklerinden yola çıkılarak pek çok yoruma kaynaklık etmiştir (Tökel 2016: 25). Hatta kutsal kitaplar Kabalacılık ve Hurufilikte olduğu gibi harflerin sayısal değerlerinden yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Pisagor’la başlayan rakam ve harflerle ilgili fikirlere Akad, Sami, Turan kavimlerinde ve kutsal kitaplarda rastlanmaktadır. Harfler, “Oku!” emri ile başlayan Kuran’a ve “İlmi yazarak muhafaza ediniz.” buyuran Hz. Muhammed’in hadislerine dayanan İslam medeniyetinde de kendine geniş yer bulmuştur (Ceylan 1997: 141-142). Bu bağlamda Türk edebiyatında harflerle ilgili pek çok uygulama ortaya çıkmış ve Amil Çelebioğlu tarafından divan şiirindeki harflerle ilgili bu uygulamalar şöyle sıralanmıştır (Öztürk 2011: 174):

1. Umumi manada harflerin sembol olarak kullanılması
  - a) Ladinî olarak harflerin mahiyeti
  - b) Tasavvufi olarak harflerin mahiyeti
2. Hususi manada harfler

3. Hurufilik
4. Ebced hesabı
5. Çeşitli hususiyetler
  - a) Tevşih
  - b) Kısaltmalar
  - c) Kekeme dili
6. Elifnameler

Elifnamelerin sıralanan bu uygulamalar içinde harf merkezli oluşturulmuş bağımsız birer metin olmaları itibarıyla Türk edebiyatında özel bir yeri vardır. Sayıları az olsa da edebiyatımızda pek çok şair, elifname sahibi olmayı tecrübe etmek istemiştir.

1. Türk Edebiyatında Elifname

Geçmişten günümüze elifnamelerin değişik tanımları yapılmıştır. Var olan elifnamelerin ortak özelliklerinden yola çıkarak elifnamelerle ilgili önemli bir tanımı Nihat Öztoprak yapmıştır (2006: 136): “Elifname, mısra veya beyitlerin ilk harfleri alt alta getirildiğinde elif'ten ye'ye alfabetik bir şekilde sıralanan, ekseriyetle aruzun fâ'ilatün/ fâ'ilatün/ fâ'ilatün/ fâ'ilün kalıbıyla ya da 11'li hece ölçüsüyle nazm edilen, gazel, kaside, müseddes gibi farklı şekillerle yazılabilen, daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiirlerdir.” Ancak elifnamelerin şekil, tür, edebî sanat, şiir hüneri veya edebî tarz olmaları ile ilgili fikir birliğine varılamamıştır. Hatta Feridun Hakan Özkan (2012: 187) tarafından yayımlanan Kaygusuz Abdâl'a ait harflerle ilgili mensur bir metnin sözlük biçiminde tertip edilmiş olması ve başlığında “elifname” kelimesini taşıması elifnamelerin tanımı ile ilgili yeni bir güçlük oluşturmuştur. Ayrıca Çetin (1992: 41); zaman içerisinde Soğd ve Latin alfabeleriyle bu tarz eserler oluşturulmuş olması nedeniyle bu eserlerin sadece Arap alfabesi kastedilerek “elifname” şeklinde adlandırılmasının da düşündürücü olduğunu belirtmiştir.

Türk edebiyatının her dönemine ait elifname örnekleri vardır. Elifname niteliğindeki bilinen ilk eser XI. yüzyıl Uygur sahasına aittir. Reşit Rahmeti Arat tarafından bulunan ve şairi belli olmayan bu şiir, sekiz mısralık yirmi bir bölümden oluşmaktadır. Bu eser dinî içerikli değildir (Taşkesenlioğlu 2017: 161). İslami dönemin ilk elifnamesi ise Âşık Paşa'nın Garibnâme adlı eserinin bazı nüshalarında bulunur ve bu eserde her biri dört mısralık yedi bentten oluşan otuz cüz vardır. Oldukça uzun olan bu elifnamede hece ve aruz ölçüsü birlikte kullanılmıştır (Taşkesenlioğlu 2017: 162). Harf inkılabından sonra özellikle halk şairleri elifnamecilik geleneğini latin harflerine uyarlamışlardır. Âşık Yaşar Reyhânî'nin dokuz dörtlükten oluşan dört heceli şiiri (Güvenç 2013: 1006), Âşık Figânî'nin oğlu Silleli Âşık Mansur'un “Yemek Destanı” elifname niteliğindedir (Güvenç 2013: 1008). Bilindiği kadarıyla en çok elifnamesi olan şair dokuz elifnameyle Bursalı Feyzi Efendi'dir. Âşık Ömer, Erbâbî, Esrâr Dede, Fahrî, Fuzûlî, Hâşimî, Hatâyî, Kâdirî, Kâimî, Kaygusuz Visâlî Alaeddin, Mihrî Hatun, Misâlî, Muhibbî, Nihânî, Sırrî (Öztoprak 2006: 137); Dertli, Ruhsatî, Noksânî, Âşık Şenlik, Reyhânî, Âşık Zülâlî, Seyrânî, Kul Himmet, Kaygusuz Abdâl, Sefil Ali, Zahmî, Âşık Kenzî, Türâbî (Taşkesenlioğlu 2016: 160); Yozgatlı Hüznî, Âşık Tâlibî, Sivaslı Âşık Tâbibî, Sâdık Baba, Müdâmî, Silleli Figânî, Göğçeli Âşık Elesker, Âşık Paşa, Nesimî (Öztürk 2011: 175-176) gibi şairlerin elifnameleri mevcuttur.

Elifnameler Eski Yunan ve Latin edebiyatlarındaki şekil sanatlarından “akrostiş” ve Türk edebiyatındaki “muvaşşah” şiirleriyle benzerlik gösterir. Bu sebeple elifnamelerin akrostiş şiiri olarak görüldüğü olmuştur (Gökçimen 2010: 106). Öztoprak da elifnameleri şekle bağlı bir sanat olarak değerlendirmiştir (Öztürk 2011: 177). Ancak elifnameyi oluşturan harfler -harflerin adları olan kelimeler- muhtevayla da uyum içerisindedir (Öztürk 2012: 175). Özellikle âşık tarzı halk şiirindeki elifnamelerde harf kullanımı çoğunlukla şekille ilgiliyken mutasavvıf şairlerin elifnamelerinde içeriğin ön plana çıktığı görülmektedir (Öztürk 2012: 177). Aynı şekilde Abdurrahman Güzel (2006: 634) elifnamenin bir tür olduğunu, Doğan Kaya ise “Halk Şiirinde Biçim ve Tür” adlı makalesinde elifnamelerin yaşınameler, şairnameler, seyahatnamelerle birlikte bir tür olduğunu ve âşık şiirinde destan türünün bir çeşidi olduğunu belirtirler.

Elifnameler ahenk değeri yüksek metinlerdir. Özellikle alfabenin mısra başına yerleştirildiği metinlerde ahenk, metnin bütününe dengeli bir biçimde yayılır. Alfabenin kalıplaşmış, zorunlu sıralaması zaten doğal bir mısra başı ahenk ve düzen oluşturur. Harfle ilgili betimlemelerde bahsi geçen harfin sıkça kullanıldığı kelimelerin tercih edilmesiyle oluşan asonans ve aliterasyonlar iç ahengi sağlar. Mısra sonuna yerleştirilmiş kafiye ve rediflerle ise müzikalite zirveye taşınır. Şiire hâkim olan bu çarpıcı şekilsellik ve ahenk harflerin konu ve içeriğe etkisinin önüne geçmesini sağlamış, araştırmacıların elifnameleri şekil ile ilgili bir unsur ve söz sanatı olarak değerlendirmelerinde etkili olmuştur.

Elifnameler edebiyatımızın hemen her geleneğinde karşımıza çıkabilmektedir. Divan edebiyatında gazel, kaside, muhammes, müseddes, murabba; halk edebiyatında ise koşma, destan gibi çeşitli nazım şekilleri kullanılarak elifnameler oluşturulmuştur. Elifnameler için aruz vezninden en çok fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı, hece ölçüsündense 11'li kalıp rağbet görmüştür (Öztoprak 2006: 136). Öztoprak, elifname çeşitlerini şöyle sıralamıştır:

1. Düz elifnameler
2. Ters elifnameler
3. Düz-ters elifnameler
4. Kafiyeleli alfabetik sıralanan elifnameler

5. Eğitici ve eğlendirici elifnameler (Öztürk 2011: 177). Bu sınıflandırmanın ilk dört maddesinde elifnamelerin şekli ve son maddesinde muhtevası dikkate alınmıştır.

Elifnameler görüldüğü üzere edebiyatımızda sayıca az olmasına rağmen tanımlamalara ve sınıflandırmalara engel teşkil eden çeşitlilikte eserlerdir. Bu metinlerin iskeletini alfabe oluşturmaktadır. Arap alfabesi metne hem şekilsel bir bütünlük kazandırmakta hem de metnin içeriğine tesir etmektedir. Ancak şiirlere göz atıldığında öncelikle şekil ve ahenk bakımından göze çarpması elifnamelerin “tür” kabul edilmesinin önünde bir engel değildir. Çünkü elifnameler, divan ve halk edebiyatı geleneklerinde karşımıza çıkabilen, dinî-dünyevi pek çok konuda yazılabilmelerine rağmen çatı konusu “harfler” olan bir “tür”dür. Tökel (2016: 12) “Şairlerin vazgeçilmez simge kaynaklarından biri olan harfler acaba hangi niyetlerle kullanılmaktadır? Her biri birer gösteren olan harfler acaba kaç değişik gösterileni simgelemektedir? Bunların şairin niyetiyle ilgisi nedir ve ne derecededir?” gibi semiyotik soruların cevaplanması gerektiğini söyler. Hakikaten bir eserin konusunun veya temasının sanatçıyı o eseri yazmaya sevk eden ana düşünce

olduğu düşünülürse bir şairi de elifname yazmaya sevk eden şey “harfler”dir. Ayrıca bu şiirlerde, dinî ya da dünyevi hangi konu işlenirse işlensin, söylenen her söz harflerle ilgili bir teşbih, bir betimleme, bir tarif, hiç olmazsa dilsel bir çağrışımdır. Hatta kelimeler harflere anlam bakımından değer kazandırabilir, zamanla harfin simgeleşmesini ve remizleşmesini sağlayabilir. Semiyotik açıdan nesne ve kavramları karşılamak amacıyla bir araç olarak kullanılan harfler; elifnamelerde kendilerini tanımlamak, kendileriyle ilgili anlam üretme gayretlerine edebî bir zemin oluşturmak amacıyla dil ötesi işlev kazanır. Sonuç olarak elifnamelerdeki her ifade harflerin kültürümüzde kazanmış olduğu anlam değerlerinin zenginliğini ortaya koymaktadır. Elifnameleri çatı konusu “harf” olan bir “tür” kabul etmek, var olan ya da ileride ortaya çıkabilecek istisna durumundaki elifnamelerin daha önce yapılmış olan tanımlara muhalefetini bertaraf edecektir.

2. Şair Zekî ve Divanı

Zekî ve Divan’ı tarafımızdan Yüksek Lisans Tezi (2008) olarak çalışılmıştır. Kaynaklarda Zekî hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu adı taşıyan birkaç şair bulunmaktadır. Bu şairlere İsmail Belig’in (Abdülkadiroğlu 1985: 177), Safâî’nin (Çapan 2005: 267), Güftî’nin (Yılmaz 2001: 132) tezkirelerinde ve Mehmet Nâil Tuman’ın “Tuhfe-i Nâili” (Kurnaz vd. 2001: 390) adlı eserlerinde rastlanmaktadır. Ancak Zekî adındaki bu şairlerin elifnamesini tanıtacağımız Zekî ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü yukarıdaki eserlerde yer alan Zekî mahlaslı şairlerin ölüm tarihleri, bu sanatçıların XVII. ve XVIII.yy.larda yaşadıklarını göstermektedir. Ayrıca divanda Keçecizâde İzzet Molla, Osman Nuri Paşa, Gâlip Paşa gibi XIX.yy.da yaşamış şahsiyetler için düşürülmüş tarihler, Zekî’nin de bu yüzyılda yaşamış olduğunun güçlü kanıtıdır. Tezkirelerin haricinde Bursalı Mehmed Tahir Bey’in “Osmanlı Müellifleri”, İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın “Son Asır Türk Şairleri” ve Mehmed Süreyya’nın “Sicill-i Osmanî” adlı eserlerinde Zekî adına rastlanmaktadır. Ancak Zekî mahlaslı şairlerle ilgili verilen bilgilerin bir iki cümleden oluşması nedeniyle elifnamesini inceleyeceğimiz şair Zekî arasında herhangi bir bağlantı kurulamamıştır (Şahin 2008: 1-2).

Türk edebiyatında batı tesirinde bir dönemin başladığı XIX.yy.da Zekî’nin bir divan oluşturması, divan şiiri geleneğinin hâlâ canlı bir biçimde varlığını devam ettirdiğini gösterir. Divan edebiyatının şekil geleneklerine ve ruhuna uygun şiirlerin yer aldığı bu eser XIX.yy.da istinsah edilmiştir. Bilinen başka bir nüshası yoktur. Eser İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi’nde demirbaş olarak 35515 numarada kayıtlıdır ve 30 varaktır (Şahin 2008: 117-118). Divanda 191 gazel, 4 kaside, 6 murabba, 2 muhammes, 7 tahmis, 7 müseddes, 1 terki-i bend, 6 şarkı, 11 tarih, 3 mesnevi, 7 beyit, 4 tamamlanmamış şiir olmak üzere 248 şiir bulunmaktadır (Şahin 2008: 9). Divandaki kasideler genellikle mersiye türündedir; Kerbela olayına karşı duyulan üzüntüyü, Yezit’e duyulan öfkeyi, Ehl-i beyt’e ve On İki İmam’a özellikle de Hz. Hüseyin’e duyulan sevgiyi anlatmaktadır. Divanda beyit ve mısra şeklinde kaleme alınan 11 tarih manzumesi vardır. Zekî, devrinde yaşamış önemli kişiler ve onların çocukları ile ilgili tarih düşürmüştür. Zekî’nin divanını çoğunlukla gazeller oluşturur. Şairin 191 gazeli vardır. Gazellerin konusu genellikle tasavvufidir. İlk beş gazel naat türündedir. Gazelerde Allah aşkı ve Allah’a yakarış, Allah’a karşı duyulan mahcubiyet, masivanın verdiği sıkıntılar, Kerbela olayına karşı duyulan üzüntü, Hz. Ali, Hz. Hüseyin sevgisi gibi tasavvufi konuların yanında; sevgilinin güzellikleri, aşk,

hasret acısı, felekten şikâyet gibi konular da işlenmiştir. Divanda mesnevi şeklinde kafiyelenmiş iki şiir bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Şeyh Hasip Efendi adlı kişinin Zekî'ye yazmış olduğu bir şiire cevap niteliğindedir. Bu şiirin başlığında “Cevâb-nâme-i fakîr” ifadesi bulunur ve kırk beyittir. Diğer ise münacattır. Divanda toplam yedi beyit ve divanın sonunda “Nâ-tamâm ba‘z eş‘âr” başlığıyla yarım kalmış şiirler bulunmaktadır.

3. ZEKÎ'NİN ELİFNAMESİ

Zekî'nin divanı birkaç eserle birlikte mecmua şeklinde bir ciltte toplanmıştır. Elifname ise bu cildin 168b varlığında bulunmaktadır. Divanda sadece bir adet elifname vardır.

3.1. Şekil Özellikleri

Zekî'nin elifnamesi 15 beyitten oluşmaktadır ve gazel nazım şeklinde yazılmıştır. Eserde aruz ölçüsünün mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün kalıbı kullanılmıştır. 29 harften her biri, her mısraya sırasıyla yerleştirilmiş, mahlas mısrasıyla birlikte 30 mısralık gazel oluşmuştur. Bazı harf adları mısra başına, bazıları mısra ortasına bazıları ise mısra sonuna konumlandırılmıştır. Ancak harf adı mısra başına yerleştirilmediğinde o mısranın yine de ilgili harfle başlayan bir kelime tercih edilerek başlaması sağlanmıştır. Böylelikle şair Arap alfabesinin kalıplaşmış sırasından mısra başı ahenk ve düzen elde etmiştir. Bu bağlamda Zekî'nin elifnamesini “düz elifnameler” kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Esere ses sanatlarından “aliterasyon” hâkimdir. Mısralardaki hemen her kelimenin mümkün olduğunca ilgili harfle başlaması sağlanarak iç ahenk sağlanmıştır. Nitekim Zekî'nin elifnamesi bu yönüyle pek çok elifnameden farklılık göstermektedir. Şiir mısralarında on üç harf ismi (elif, dal, sin, şin, sad, kaf, lam, mim, nun, vav, he, lamelif, ye), dört adet; dokuz harf ismi (be, te, cim, hı, rı, ze, dad, ayn, kef), üç adet; yedi harf ismi ise (se, ha, zel, tı, zı, gayn, fe) iki adet ilgili harfle başlayan kelime ile temsil edilmiştir. Bu durum incelediğimiz elifnameyi çoğu elifnameden ahenk değeri itibarıyla üstün yapmaktadır. Ayrıca şiirin mısra sonlarında “â” sesiyle tam kafiye yapılması ahengin şiirin bütününe etkili biçimde dağılmasını sağlamıştır.

3.2. Elifnâmenin İçerik Özellikleri

Elifname “Destûr” başlığı altında verilmiştir. Bektaşî şairlerin nefese verdikleri isme (Çağbayır 2017: 366), ‘nutuk’ niteliğinde yazılan nefeslere (Artun 2002: 102) destûr denir. Dolayısıyla bu elifnâmenin içeriği dinî-tasavvufî niteliktedir. Zaten Zekî, hakkında hiç bilgi olmasa da şiirlerindeki ehl-i beyt sevgisi, on iki imam övgüsü ve Kербela mersiyeleriyle Alevi-Bektaşî kültür ve inanış dairesinde değerlendirilebilecek bir şairdir. Anadolu Bektaşiliğinde ise Hurufî tesirinden kaynaklanan bir harf simgeciliği söz konusudur. Nitekim Zekî de yazdığı bu elifname ile harflere dikkat çekmek istemiş, isimlere –harflere, gösterenlere- ve müsemmalara –göstergelere- verdiği değeri bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur.

Bu elifnameye bakıldığında gerçekte anlamsız sembollermiş gibi görülen harflerin o harfin geçtiği kelimelerin anlamına nasıl tesir ettiği ve bu kelimelerin kendi aralarında nasıl bir tenasüp oluşturduğu açıkça görülmektedir. Diğer taraftan bir harfin, içinde geçtiği kelimelerin anlamları sayesinde değer kazandığını da söylemek mümkündür. Nitekim mısralardaki tenasüplü kelimelere bakıldığında zel, ze, sin, lam harflerinin ladinî; diğer harflerin ise tasavvufî manalar oluşturduğu görülmektedir. Divan şiirinde harfler, ağırlıklı olarak şekilleri itibarıyla sevgilinin güzellik unsurları

için benzetilen olarak kullanılırken bu elifnamede içlerinde geçtikleri kelimelerin kendilerine kazandırdıkları manevi anlamlarla var olagelmıştır.

“Elif” harfiyle “ahad” yani birlik, Allah’ın birliği ilişkilendirilmiştir. Tasavvufta bütün harfler kaynağını eliften alır. Diğer harfler de elif harfinin şekil değiştirmiş hâlleri gibidir. Nasıl ki her varlıkta Allah’ı görmek gerekiyorsa her harfte de elifi görmek mümkündür. Bu yüzden elif, Allah’ın ezeliyetini temsil eder (Uzun 1995: 36-37). Ayrıca tasavvuf terminolojisinde elif, Zat-ı Ehadiyyet’tir. Ebced değeri “bir” olan bu harf Allah’ın mutlak birliğine delalettir (Ceylan 1997: 146).

“Be” harfiyle Allah’ın güzel isimlerinden Bârî kelimesi anılmış ve bu harfle Allah’ın “yaratan, örneği olmadan varlıkları icat eden” sıfatının beşerde keşfedilmesi gereken tecellisine vurgu yapılmıştır.

“Te” harfi “tevhid, tefekkür ve teveccüh” kelimeleriyle tarif edilmiş ve Allah’a ulaşma gayretiyle ilgili telkin yapılmıştır.

“Se” harfi manevi anlamda yücelmek için sebat etmenin önemini “sebat ve sabit” kelimeleriyle anlatmakta kullanılmıştır.

“Cim” harfi kıvrımlı oluşundan divan şairleri tarafından sevgilinin saçına benzetilir. Tasavvufta ise “cem ve cema” kelimelerinden kinayedir (Ceylan 1997: 147). İncelediğimiz elifnamede cim harfi ile “cümle ve cema” kelimesi üzerinden tüm insanların yüzünde Allah’ın tecelli ışığının seyredilebileceği söylenmiştir.

“Ha” harfi, “(Allah) diri, ölmez. (Yılmaz 1992: 66)” anlamına gelen “hayyün lâ-yemût” ifadesiyle anılmış, böylelikle bu harfin anlam olarak canlılık ve ölümsüzlük manalarına kapı açtığı gösterilmiştir. Bununla ilgili farkındalığın kişiyi ihya edeceği belirtilmiştir.

“Hı” harfi ise “Yardım edenlerin en hayırlısı (Allah). (Yılmaz 1992: 65)” anlamına gelen “hayrun nâsırîn” ifadesiyle açıklanmıştır. Yine içerisinde hı harfini barındıran “ahlak ve tahalluk” kelimeleri kullanılmış, “yaratılış ve iyi huylu” olmak itibarıyla hayrın, yardımın önemi vurgulanmıştır.

“Dal” harfi şekli itibarıyla divan şiiri geleneğinde sevgilinin zülfüne ve beli bükülmüş âşığa benzetilir. Devlet ve delil anlamlarıyla tevriyeli kullanılır (Ceylan 1997: 148). Nitekim Zekî’nin şiirinde de “delil, devlet ve didar” kelimeleriyle ilişkilendirilmiştir.

“Zel” tasavvufta ecramin ve ervahın ruhu olarak “zikir” ve Zül-Celal”i (Ceylan 1997: 148) işaret ederken bu elifnamede aşkıta zelil olmayı temsil etmiştir.

“Rı” harfi şekil nedeniyle kaş, hançer, mihrab ve aya benzetilen olmuştur (Tökel 2016: 129). Bu eserde ise “rehber ve rıza” kelimeleriyle kullanılmış, bu harfin Allah rızasını kazanmak için rehberlik niteliği taşıdığı ifade edilerek tasavvufi mana kazanmıştır.

“Ze” harfi ile “zar, zümre, zülûf” kelimeleri kullanılmıştır. Bu harf âşık zümresinin sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan zülfün etkileyiciliği sebebiyle zâr etmeleri durumunu tarif etmektedir.

“Sin” harfiyle ilgili pek bir benzetme yoktur. Çoğunlukla dişe benzetilir (Tökel 2016: 135). Bu harf elifnamemizde “selamet, sır, ser, sima” kelimeleri ile anılmıştır. Beyitte leyla kelimesinin kullanılmasıyla sevgilinin siyah dalgalı saçlarının sin harfi ile ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür.

“Şın” için Ceylan “Tasavvuf ehline tabiatın sirayetinden ve şahadet âleminin kuvvetinden kinayedir (1997: 148)” demiştir. Zekî ise harfi “şahadet, şevk, şehd, şefi” kelimeleri ile kullanmıştır.

“Sad”ın baş kısmı göze benzetilir (Tökel 2016: 137) ancak “safa, safvet, ısfâ” kelimeleri ile kullanılmıştır.

“Zad”; “ziya, zik, zarb” kelimeleri ile birlikte gönül darlanmasına ışık olması için kalbe zikir vurulmasını ifade eder.

“Tı” harfi; “tayr ve tayy” kelimelerinden yola çıkılarak Hz. İsa’ya bağlanmıştır. Bu harfle Hz. İsa’nın ruhunun göğe çekilmesine(tayr), zaman ve mekân değiştirmesine(tayy) telmihte bulunulmuştur.

“Zı”, “zahir ve zifır” kelimeleriyle aşk ehline tüm zifırların hak yol ile zahir olabileceğini açıklamaktadır.

“Ayn” harfinin kelime anlamı göz olduğundan şairler bu harfi benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Tasavvuf ehline göre ise “ayn”den kasıt “ilm”dir (Ceylan 1997: 149). Bu doğrultuda incelediğimiz elifnamede de ayn harfi “aşk, arif, âlim, âlâ” kelimeleriyle ilişkilendirilmiş, ariflerin aşk sayesinde büyük âlim olabileceği ifade edilmiştir.

“Gayın”, “gavvas ve gark” kelimeleriyle anılır. Kişi Allah’ın lütuf denizine batmış bir gavvas gibidir.

“Fe”, Kuran’da pek çok kez geçen “fenzur, fezkurû” ifadelerini temsil etmektedir. Örneğin Araf Sûresi 2. Âyette (...**bak-fenzur- nasıl oldu mücrimlerin akıbeti, suçluların sonu.**) ve 5. Âyette (...**zikredin-fezkurû- Allah’ın nimetlerini umulur ki böylece siz felâha ulaşacaksınız, kurtuluşa erersiniz.**) geçmektedir.

“Kaf” Kuran’da bir surenin adıdır ve huruf-ı mukattaadandır. Ayrıca kudret sahibi anlamına gelen Allah’ın adlarından biridir (Ceylan 1997: 149). Zekî de bu harfi Allah’ın güzel isimlerinden Kadim, Kudret, Kayyum, Kadir kelimesiyle birlikte kullanmıştır.

“Kef” harfi aslında şairler tarafından çoğunlukla âlemin yaratılmasıyla ilgili ilk emir olan “kün-ol” lafzı dolayısıyla zikredilmiştir (Tökel 2016: 143). Bu şiirde ise “Kerim, kamil, küll” kelimeleriyle ilişkilendirilmiştir.

“Lam” harfi “latif, lülü, lale ve lal” kelimeleriyle tarif edilmiştir. Şair incinin güzelliğinin lalenin kırmızılığının lam’dan kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Mim” harfi mecazi anlamda sevgilinin ağzına, uzantısı hançere ve oka benzetilir. Tasavvufta ise Makam-ı Muhammediye’ye işaret eder (Ceylan 1997: 150). Zekî de bu harfi Hz. Muhammed’in ve onun sıfatları olan “murtaza ve mücteba” kelimelerinin simgesi olarak kullanmıştır.

“Nun”; kavisli bir harf olması nedeniyle divan şiirinde hokkaya, kadehe, kaşa ve hilale teşbih edilmiştir (Ceylan 1997: 150). Burada ise “nezir, nur, nazır, nusret” kelimelerinden yola çıkılarak açıklanmıştır.

“Vav” harfinin ebcedi 6’dır ve çift vav Allah demektir. Vech’in işaretidir (Ceylan 1997: 151). Şiirde bu harf “velî, vâlî, vâlâ, velâyet” kelimeleri kullanılarak anlamlandırılmıştır. Gözetici ve velilerin, velayet ile ermişlik ile ortaya çıktıkları belirtilmiştir.

“He” harfi tasavvufta envar-ı ha-yı hüviyyet’i temsil eder. İnsanın nefesi “hû” şeklinde ortaya çıktığından ağız hokka-i ha’ya benzetilir (Ceylan 1997: 151). Elifnamemizde bu harfle ilgili olarak “hidâyet, Hâdî, hüviyyet, hû” yani Allah ile ilgili kelimeler sıralanmıştır.

“Lamelif” mecazi anlamda sevgilinin boyu ve aşğın bükük boyunu temsil ederken (Ceylan 1997: 152) şiirimizde “livâ” yani sancağa benzetilmiştir, kelime-i tevhid’in “lâ ve illâ” kelimeleriyle anılmıştır.

“Ye” harfi divan şiirinde zülf ve kâküle benzetilir. Ayrıca cennet ve cehennem başlangıç ve son itibariyle bir olduğunu anlatan “yekün” kelimesinin remzidir (Ceylan 1997: 152). Zekî de bu harfi “yar, yarın” kelimeleriyle açıklamıştır. Hasret-i ferdâ tamlamasında ferdâ hem tek başına olmak hem de gelecek ve kıyamet anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır.

3.3. Elifname’nin Metni

mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün

- 1 Elif Elif Aḥaddan aduma remz eylemiş imā
Be berk-i Bārī esrārın beşerde eyledi ihfā
- 2 Te tevḥīd-i tefekkürde teveccüh eyle Mevlāya
Şe şābit ol şebāt üzre ola mesken saḡa bālā
- 3 Cīm-i cümle cemālünden tecellī pertevin seyr it
Ḥa ḥayyun lā-yemūt esrārını fehm eyle ol ihyā
- 4 Ḥı ḥayru’n-nāşırın aḥlākını eyle taḥalluk çün
Delil ü devlet ü dīdāra mebde’ Dāldür ḥālā
- 5 Zelil-i ‘aşka zī-ḳadr olmağı Zāl eylemiş iş‘ār
Rı reh-berdür rızā-yı Ḥaḳ rażıyet dimege Mevlā
- 6 Ze zār-ı zümre-i ‘uşşāka zülf-i yārdur bā’iş
Selāmet sırr u ser-ārā diye leylā-yı Sīn sīmā
- 7 Şehādet şehd ü şevḳ-āver şefi‘-i mücrimindür Şīn
Şafā-yı şafvet-i ehl-i şafāyı Şād ider ışfā
- 8 Ziyā-yı zīḳ-i ḳalbe ḍarb-ı zīkri buldılar Dāddan
Ṭı ṭā’ir oldılar ṭayy eyleyüp mülki Mesīḥ-āsā
- 9 Zı zāhirdür zīfir erbāb-ı ‘aşka rāh-ı Ḥaḳḳ içre

- ‘Ayn ‘aşk-ile ‘ārifler olupdur ‘ālimü’l-a‘lā
 10 Ğayn ğavvāş-ı ğarķ-ı baħr-ı eltāf-ı ħudāvendiz
 Fe fe’nzur fe’zķurū remzin işit ey merdüm-i dānā
 11 Ķadīm ü Ķudret-i Ķayyūm u Ķādir Ķāf remziyle
 Kerīm ü kāmīl ü küll Ķāfdan gel eyle iştifā
 12 Laţif-i lü’lü-yi lāle-i la’li Lāmdan aħz it
 Muhammed murtażā vü müctebāya Mīmdür me’vā
 13 Neżir ü nūr-ı nāzır nuşret-i Nūndan hüveydādur
 Veliyy ü vālī-i vālā velāyet Vāv ile peydā
 14 Hidāyet Hādī her emre hüviyyet Hādan oldı Hū
 Livā-yı Lāmelif lā ile maħv ol tā kıala illā
 15 Ye yār ol yāra yāruñ yārını yār eyleyem dırsen
 Zekīden ğuş kıl bu remzi çekme ħasret-i ferdā

Sonuç

Elifnameler hece ve aruz ölçüsüyle dinî ve dünyevi pek çok konuda oluşturulabilen şiirlerdir. Araştırmacılar elifnamelerin şekil, tür, edebî sanat, üslup, hüner veya sözlük olduklarına dair çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Elifnamelerde “harfler” esas unsurdur. Harflerin bu metinlerde oluşturduğu düzenin görsel bir karşılığının olması onların “ahenk ve şekil” unsuru olarak görülmesine neden olmuştur. Elifnamelerin tek bir konu ve tema üzerine olmamaları ise “tür” olamayacağı intibaini uyandırmıştır. Oysa elifnamelerin konusu “harfler”dir. Çünkü elifnamelerde geçen her söz bahsi geçen harfle ilgili bir tarif, betimleme, benzetme ve çağrışım değeri taşımaktadır. Bu sebeple elifnameleri çatı konusu “harfler” olan, barındırdıkları ifadelerle harflerin kültürümüzde kazanmış olduğu anlam değerlerini ortaya koyan bir “tür” olarak görmek mümkündür.

Hem divan hem de halk şiiri geleneklerinde diğer tür ve şekillerdeki şiirlere kıyasla az sayıda elifname vardır. Ancak pek çok şair külliyatlarına elifname ekleyerek harflerin önemine dikkat çekmiştir. Bu şairlerden biri de XIX. yy. divan şairi Zekî’dir. Zekî’nin tespit etmiş olduğumuz eseri düz elifnamelere bir örnektir. Gazel nazım şekliyle yazılmış ve on beş beyitten oluşmuştur. Bu elifname Türk edebiyatının elifname külliyatı için yeni bir eserdir. Bu elifnamenin ahenk değeri pek çok elifnameye göre daha yüksektir. Çünkü her mısradaki ilgili harfle başlayan iki, üç hatta dört kelime kullanılarak iç ahenk sağlanmıştır. Ayrıca Zekî’nin elifnamesi sahip olduğu içerik özellikleriyle harfleri çatı konu olarak işlemiş ve elifnamelerin tür kabul edilebilmesine örnek teşkil etmiştir. Nitekim tanıtmış olduğumuz elifnamede mısralardaki aynı harfle başlayan kelimeler arasında tenasüp oluşturularak harf adlarının, içinde geçtikleri kelimelere nasıl tesir ettiği, bir nevi anlamsızdan anlamlanmaya tekâmülün nasıl gerçekleştiği ortaya konmuştur.

Kaynaklar

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1985). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l- Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Artun, Erman (2002). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çapan, Pervin (2005). *Mustafa Safâyî Efendi- Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idi'l-Eş'âr) İnceleme- Metin- İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Ceylan, Ömür (1997). “Dinî-Tasavvufî Edebiyatımızla Divan Edebiyatımızdaki Harf Telakkilerinin Mukayesesi Üzerine Bir Deneme”. *İlmî Araştırmalar*, S. 5, s. 141-152.
- Çağbayır, Yaşar (2017). *Arap Asıllı Türk Alfabetiyle Yazılmış Türkçenin Söz Varlığı Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çetin, İsmet (1992). “Elifnameler ve Sefil Ali'nin Bir Elifnamesi”. *Milli Folklor*, S. 16, s. 39-43.
- Gökçimen, Ahmet (2010). “Türkmen Edebiyatında Elifname”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S. 43, s. 105-120.
- Güvenç, Ahmet (2013). “Latin Alfabetine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13 Fall , p. 1003-1016.
- Güzel, Abdurrahman (2006). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Harmancı, Esat (2018). “Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme Örneği”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 279-298.
- Kaya, Doğan. http://dogankaya.com/fotograf/halk_siirinde_bicim_ve_tur.pdf. [Erişim Tarihi: 10/12/2021]
- Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı (2001). *Mehmet Nail Tuman, Tuhfe-i Naili, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Öztoprak, Nihat (2006). “Bursalı Feyzî Efendi'nin Elifnameleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 35, s. 135-167.
- Özkan, Feridun Hakan (2012). “Kaygusuz Abdal'ın Elifnamesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 64, s. 185-198.
- Öztürk, Nuran (2012). “Elifname ve Nidâî'nin Elifnamesi”. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana: Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Şahin, Gülay (2008). *Zekî Divânı: İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Taşkesenlioğlu, Lokman (2017). “Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnameleri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S. 58, s. 159-202.
- Tökel, Dursun Ali (2016). *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Uzun, Mustafa İsmet (1995). “Elif”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 36-37.
- Yılmaz, Kaşif (2001). *Güftî ve Teşrifatü’ş-Şuarâsı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler -Ansiklopedik Sözlük-*. İstanbul: Enderun Kitabevi.